

BUZOVNA KƏNDİNİN DİNİ TİKİLİLƏRİNDƏ ALBAN MEMARLIĞININ İZLƏRİ

Buzovna kəndinin memarlıq tikililəri əsasən orta əsrlərdən başlayaraq, XX əsrin əvvəllərinə qədər uzanan böyük bir dövrü əhatə edir. Bu zaman kəsiyində formalaşan kəndin memarlıq xüsusiyyətlərini təyin etmək üçün onun tarixi keçmişini diqqətlə öyrənmək və buradakı dini etnik təbəqələrin həmçinin əhalinin milli xüsusiyyətlərini analiz etmək lazım gəlir.

Kəndin əhalisinin əsasən türklərdən ibarət olduğunu və dini mənsubiyyətinin əsas böyük hissəsini müsəlmanların təşkil etdiyini nəzərə alsaq, tədqiqatın hansı müstəvidə aparmaq lazım gəldiyini təyin etmək o qədər də çətin deyildir.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Buzovnanın tarixi keçmişini təkcə islam dövrü ilə bağlamaq, elmi primitivlik kimi qəbul edilə bilər.

Buzovna da aparılan elmi tədqiqat işlərinin nəticəsi olaraq təkcə islam dövrü deyil, həmçinin xristian dövrünə aid olan memarlıq tikililərinin müəyyən qalıqları bu günümüze qədər qorunub saxlanılmaqdadır.

Buna misal olaraq Nəsrani məhəlləsindəki "Tərsapiri", Naxırbulağı yolunun sağ tərəfindəki Qarapaltar piri (Səməvər piri) adlanan türbəni göstərmək olar.

Qarapaltar piri (Səməvər piri)

Yuxarıda adlarını çəkdiyim memarlıq abidələrinin bu günkü texniki vəziyyətinə gəldikdə Səməvər pirini istər görünüş etibarını ilə, istərsə də plan quruluşu baxımından qənaətbəxş hesab etmək olar. Yerləşdiyi məkan kəndin nisbətən hündür hissəsində sal qaya üzərində bərqərar olması ilə əlaqədar abidəyə bir o qədər də ziyan dəyməmişdir. Lakin abidənin gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün müəyyən rekonstruksiya tədbirlərinin görülməsinə ehtiyac duyulur.

“Tərsapir” abidəsinə gəlincə onun həm memarlıq üslubu, həm də funksional mövqeyi bir mənalı olmamaqla yanaşı fikir müxtəlifliyi ilə səciyyələnir.

Tərsapir məscidi

Kəndin əsasən yaşlı sakinlərinin söylədiklərinə görə bu tikili müxtəlif adlarla “Tərsapir məscidi”, “Tərsapir” və ya “Nəsrani kilsəsi” kimi adlandırılır. Hətta bəzələrinin dilində “çıldağ”çı kimi fəaliyyət göstərməsi də məlum olmuşdur. Bütün bu fikirlərə aydınlıq gətirmək üçün bu deyimlərin qaynaqlandığı məqamları araşdırmaq lazım gəlir.

İlkin olaraq tikilinin planına nəzər yetirsək görürük ki, xaçvari plan quruluşuna malik olan “Tərsapir” dörd ədəd oxvari tağın əmələ gətirdiyi gümbəzli dam örtüyünə malik olmuşdur. Mövcud vəziyyətində yalnız içərisində şüşə qırıntıları ilə qalanmış bir sahədə yalnız iki tağı qalmış yarısökük vəziyyətdədir. Deyilənlərə görə pirin şüşə qırıntıları altında qalan hissəsində hansısa ruhani şəxsiyyətin qəbrinin olması ehtimalı da vardır. Lakin bu fikrin düzgün olub olmamasını burada tədqiqat işlərinin tamamlanması zamanı dəqiq söyləmək

mümkündür. Plan quruluşunun xaçvari olması, bu tikilinin Alban memarlığına aid olması fikrini aktuallaşdırır. Tersapirin divarlarında olan bəzi elementlər bu məbədgahın atəşpərəstliyə aid olması ehtimalını da diqqətdə saxlayır. Memarlıq baxımından öz qeyri-adiliyi ilə fərqlənən “Tersapir”in hazır ki, vəziyyəti qeyri kafi olmaqla yanaşı gələcək taleyi sual altındadır. Vaxtında tədbir görülməzsə, bu memarlıq nümunəsi itirilmək təhlükəsindən sığortalanmayıb.

Buzovna kəndinin ərazisində yaşamış olan əhəlinin xristianlardan təmsil olunan hissəsi məhz Tersapir məscidi yaxınlığında cəmləşmişdilər. Həmin ərazi bu gündə “Nəsrani” məhəlləsi kimi adlanır. Bu deyim Buzovna sakinlərinin dilində ləhcəyə uyğun olaraq dəyişib “Nazranlı” kimi ifadə olunur. “Nəsrani” sözünün kökü Nəsəra olmaqla, başqa dinə mənsub olan – xristian kimi tərcümə edilir. Tersa sözü fars dilindən tərcümədə qorxu qaytarmaq kimi işlədilir. Əslində Tersa pirin funksiyalarından biri də qorxunu bədənən çıxarmağa xidmət etmişdir. Əsasən Suraxanı və Balaxanı sakinləri bura gəlib, qorxuluqlarını çıxararmışlar. Bu gündə bu ənənə davam etməkdədir. Tersapirin ərazisində toplanmış şüşə qırıntıları bir daha bu fikri təsdiqləyir. “Tersapir”in kilə kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrlərdə bu ərazidə yaşayan xaçpərəstlərin istifadəsində olduğu da öz təsdiqini tapıb. Kəndin ərazisində yaşayan qeyri müsəlman əhəli müəyyən dövrlərdə məbədgahdan istifadə etmişdir.

“Tersa” sözünün başqa bir mənası da xaçpərəst deməkdir. hələ Azərbaycan şairləri və yazıçıları öz əsərlərində tersa sözünü işlətməmişlər. Azərbaycanın görkəmli şairi Şəhriyarın məşhur bir qəzəlindən misal gətirə bilərik.

Getmə “tersa” balası mən də sənə sayə gəlim
Damenindən yapışıb, mən də kəlisayə gəlim
Ya sən islamı qəbul eyle mənim dinimə gəl,
Ya da təlim ele, mən Məssəhi İsaya gəlim.

Bir daha “Tersapirin” tarixi dövrünün bir neçə hissəyə bölündüyü və müxtəlif dövrlərdə, müxtəlif funksiyalar daşıdığına şahidi oluruq. Bu pirin tədqiqatı zamanı orada deyilən qəbir üzə çıxarsa, həmin memarlıq tikilisinin türbə kimi də qəbul etmək olar. Bəzən insanların dilindən bir-birinə ötürülmə mexanizmində tarixi çaşdıran məqamlara rast gəlinir.

Buzovna kəndinin Nəsrani adlanan məhəlləsində yerləşən digər bir məscidin camaat tərəfindən Nəsrani məscidi adlanması bu iki söz birləşməsinin bir-birini təkzib etməsi faktını ortaya çıxarır. Nəsrani sözünün mənası

xaçpərəstdirsə, məscidin xaçpərəstlərə aid olması fikrini düzgün ifadə kimi qəbul etmək olmaz. Bu məscidin sırf İslama aid olunması onun divarındakı kitabənin açıqlanması ilə izah olunur. Görkəmli alim etnoqraf Məşədxaşım Nəmət bu məscidin görkəmli xadim Əlyar bəyin təşəbbüsü ilə tikildiyini qeyd edir (1840-cı il).

Nesrani məscidi (İmam Həsən məscidi)

Lakin Buzovna da xaçpərəstlərin İndiyə kimi yaşaması faktı bir daha bu kəndin tolerant olmasından xəbər verir. Hələ kapitalist illərində Bakıda neft istehsalının çiçəkləndiyi dövrdə Nobel qardaşları Buzovna da böyük bir bağ inşa etdirmişlər. Bağın ərazisində sənaye, inzibati, yaşayış binaları ilə yanaşı monastrda inşa olunmuşdur. Lakin həmin bağ sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra müxtəlif idarələrə paylanmış, həmçinin bağın bir hissəsi verem dispanseri kimi fəaliyyət göstərmişdir. Qeyd etdiyimiz monastr həmin ərazidə yerləşdiyindən baxımsızlığa uğramış və son dövrlərdə tamamilə dağılmışdır. Bağın müxtəlif idarə və təşkilatların balansına verilməsinə baxmayaraq, alman memarlığının bir çox nümunələri dövrümüze qədər gəlib çıxıb qalmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Немат М.С. Корпус епиграфических памятников Азербайджана. Арабо-персо-тюркоязычные надписи Баку и Абшерона XI - начала XX века. Баку, Элм, 1991.
2. Мамедова Г.Г. Зодчество Кавказской Албании. Баку, 2004.
3. Əliyev İ. Naməlum Abşeron. Bakı, 2007.

Açar sözlər: Buzovna, Nəsrani, məvzoley, Abşeron, Tərsapir.

Эльчин Алиев (Азербайджан)**Архитектурные следы албанского зодчества в селении Бузовны**

В статье исследованы особенности оформления фасада в Абшеронской архитектуре в селении Бузовны. Жилищные здания построенные в основном известняка показывают соответствующие качества разных периодов, разнообразие состава камней и различные сведения о богатой архитектурной традиции этой деревни. В статье также проанализированы другие методы использованные в оформлении фасада.

Ключевые слова: Бузовна, Насрани, мавзолей, Апшерон, Тарсапир.

Elchin Aliyev (Azerbaijan)**Architectural traces of albanian architecture in the village of Buzovna**

Peculiarities of facade design in Apsheron architecture in the village of Buzovna are studied in the article. Dwelling buildings built mainly of limestone demonstrate corresponding features of various periods, the variety of the structure of stones and information about the rich architectural tradition of this village. In the article other methods used in facade design have also been analysed.

Keywords: Buzovna, Nasrani, mausoleum, Absheron, Tarsapir.